

Eyyûbî Ailesinin İlk Dönem Tarihleri^a

ABDULHALİM OFLAZ^b

Öz: Eyyûbî ailesinin tarih sahnesine çıkması 1160'lı yıllarda Şii-Fâtimî Devleti'nin elindeki Mısır'a üç defa düzenlenen seferlerle gerçekleşmiştir. Bu aile, Şii-Fâtimî hilâfetine son vererek İslâm âleminin Abbâsî halifelîği etrafında birleştirilmesini sağlaması ve Müslümanların ilk kıblesinin bulunduğu Kudüs'ü Haçlılardan geri alması gibi başarıları nedeniyle İslâm toplumunun büyük muhabbet ve takdirine mazhar olmuştur. Bu başarıları nedeniyle bu aileye tarih boyunca farklı etnik kökenler atfedilmiş ve çeşitli İslâm toplulukları onların mirasını sahiplenmişlerdir. Bu gün dahi ailenin etnik kökeni hakkındaki ihtilaflar canlı bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Bu sebeple ilgili kaynakları tarayarak bu ailenin ilk dönem tarihini vuzuha kavuşturmaya çalıştık. Bu makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Eyyûbî ailesinin ilk dönem tarihinden bahsedilmiş, ikinci bölümde ise Eyyûbî Devleti'nin kuruluşu konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eyyûbîler, Selçuklular, Zengîler, Salâhadîn, Fâtimîler.

^a Bu makale, yazarın Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı *Eyyûbî Sultanı I. Melik Âdil Döneminin Siyasî Tarihi (589-615/1193-1218)* adlı doktora tezinden çıkarılmıştır.

^b Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

The History of the First Period of Ayyubid Family

ABDULHALİM OFLAZ

Abstract: The Ayyubid family's emerging to the scene of history happened in 1160s, with their mount three expeditions to Shia-Fatimids. This family gained the great respect, appreciation and love of Muslims because they united Islamic world under the flag of Abbasid Caliphate through put an end to Shia-Fatimids caliphate, and also because they were successful in taking back the first praying direction of Muslims(*qible*), Jerusalem, from the Crusaders. Because of these achievements, this family was affiliated with various ethnic origins, and their legacy was owned by many different Islamic communities. Even to this day, the controversies on the ethnic origin of Ayyubid family are still ongoing. Therefore, we have searched the related resources to clarify the history of early period of this family. This article consists of two chapters. In the first chapter, we have mentioned history of early period of Ayyubid family, and the second chapter is on the foundation of the Ayyubid State.

Keywords: Ayyubids, Seljuks, Zengids, Saladin, Fatimids.

Giriş

Eyyübî ailesi, ismini Salâhaddîn'in babası Necmeddîn Eyyüb'tan almıştır. Ancak bu ailenin tanınmasını sağlayan Salâhaddîn olmuştur. Müslümanların ilk kiblesinin bulunduğu Kudüs'ü Haçlılardan kurtarmak idealiyle yetişmiş olan Salâhaddîn, bu uğurda önüne çıkan bütün fırsatları değerlendirmiş ve sonunda da gayesine kavuşmuştur. Aslında bu, Salâhaddîn'in himayesinde büyüdüğü Zengî ailesinin liderlerinden biri olan Nüreddîn Zengî'nin bilinen üç idealinden biriydi. Nüreddîn'in diğer idelleri ise Şii Fâtimî hilafetine son verilerek İslâm birliğinin sağlanması ve Kostantiniyye'nin fethiydi. Belki de bunun içindir ki Mısır vezîri Şaver, Nüreddîn'den yardım istediğinde o, derhal Necmeddîn Eyyüb'un kardeşi Şîrkûh'u ve Salâhaddîn'i oraya gönderdi. Şîrkûh liderliğinde üç Mısır seferi gerçekleşti. Bu seferlerin üçüncüsünde Mısır, Eyyübî ailesinin eline geçti. Ancak Eyyübîler, oraya Nüreddîn'in vefatına kadar onun naibi olarak hükmettiler.

Salâhaddîn, Nüreddîn'in ideallerinden biri olan İslâm birliğinin tesisini 1171 tarihinde Şii Fâtimî hilafetine son vermek suretiyle sağlarken onun bir diğer ideali olan Kudüs'ün Haçlılardan alınmasını da 1187 tarihinde gerçekleştirdi. Salâhaddîn'in bu siyaseti, bütün İslâmî heyecanı ve gayreti kendi etrafında birleştirdi. Bu sebeple tarih boyunca muhtelif milletler bu aileyi farklı etnik kökenlere nispet etmiş ve onların mirasını sahiplenmişlerdir. Tarihî kaynaklar ve ilmî çalışmaların çoğu bu ailenin Kürt olduğunu ifade etse de bunların Arap ve Türk olduğunu söyleyenler de mevcuttur.

1. Eyyübî Ailesinin İlk Dönem Tarihi

1.1. Eyyübî Ailesinin Kökeni

Eyyübî ailesi, tarihçilerin ittifakıyla Duvîn'den neş'et etmiştir.¹

¹ Şemseddîn Ebu'l-Abbâs İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, Thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Dâr-ı Sadr, Beyrut, ty., c. VII, s. 139; Eyyübî ailesinin "Duvîn" şehrinde neş'et ettiği hususunda bkz. Bahâüddîn İbn Şeddâd, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinü'l-Yüsufiyye*, Thk. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2. Baskı, 1994, s. 31; İzzeddîn İbn Esîr, *el-Kâmil fi'l-Tarih*, I-XI, Thk. Muhammed Yûsuf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut, 2003, c. X, s. 16; *et-Tarihü'l-Bâbir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Dârü'l-Kütübü'l-Hadise, Kâhire, 1963, s. 119.

Kaynaklarda Azerbaycan sınırındaki Arran Bölgesinde olduğu söylenen² Duvîn,³ bugünkü Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın güneyinde yer almaktadır. Eyyübî ailesi, Kürtlerin Hezbaniyye kabilesinin Ravadiye koluna mensuptur. Bu konuda Mütেকaddim tarihçiler ittifak halindedirler.⁴ Bu kabile Kürtlerin en asil ve en büyük hür kabilelerinden biri olup⁵ hiçbir zaman memlûk olmamıştır.⁶

İbn Hallikân, Salâhaddîn'in babası ve bu aileye ismini vermiş olan Necmeddîn Eyyüb'un, Duvîn'in girişindeki bütün halkı Ravadî Kürtleri olan Ecdânekân Köyü'nde dünyaya geldiğini aktarmaktadır.⁷

Necmeddîn Eyyüb'un Esedüddîn Şîrkûh adında bir kardeşi vardı. Bu iki kardeş, Şadi (veya Şazi) el-Kürdî'nin⁸ oğullarıdır. Eyyübilerin bilinen şeceresi buraya kadardır. İbn Hallikân, Eyyübilerin nesebi için birçok araştırmalarda bulunduğunu; hatta bizzat Necmeddîn Eyyüb ile Esedüddîn Şîrkûh'un vakfiyelerinde bulunan birçok kitapta dahi neseb olarak Şâdî'den daha yukarısını görmediğini anlatmaktadır.⁹ Ancak bu

² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemül-Büldân*, I-V, Dâr-ı Sadâret, Beyrut, 1977, c. II, s. 491; İbn Hallikân, *a.y.*

³ Uzun yıllar Şeddâdîlerin başkentliğini yapmış bir şehir olan Duvîn, 524/1130 yılında Şeddâdîlerin elinden çıkmış ve böylece Şeddâdîlerin Duvîn kolu sona ermiştir. Bunun için bkz. Gülay Ögün Bezer, "Şeddâdîler", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 410.

⁴ Bunun için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, a.y.; *el-Bâbir*, a.y.; Şihâbüddîn Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn fî Abbâri'd-Devleteyn en-Nüriyye ve's-Salâbiyye*, I-V, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2002, c. I, s. 354; İbn Hallikân, *a.y.*; Taki-yüddîn Ahmed el-Makrizî, *es-Sülûk li Marîfeti Düvelî'l-Mülûk*, I-VIII, Thk. Abdulkadir Atâ, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, c. I/I, s. 61.

⁵ İbn Esîr, *el-Kâmil*, a.y.; *el-Bâbir*, a.y.; Ebû Şâme, *a.y.*; İbn Hallikân, *a.y.*

⁶ Ahmed b. İbrâhîm el-Hanbelî, *Şifâül-Külûb fî Menâkib-i Beni Eyyüb*, Thk. Nâzım Reşid, Vezâretü's-Sekâfe ve'l-Fünûn, Irak, 1978, s. 22-23.

⁷ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 139-140; Necmeddîn Eyyüb'un nerede dünyaya geldiği hususu aslında tartışmalıdır. Onun Duvîn'de veya Ecdânekân'da dünyaya geldiğini söyleyenler olduğu gibi onun Şabahtân'da veya Cebel-i Cûr'da dünyaya geldiğini söyleyenler de vardır. Bkz. Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 165.

⁸ Şadi el-Kürdî nisbesi, İbn Haldûn'da geçmektedir. Bkz. Abdurrahmân b. Haldûn, *Tarîhu İbn Haldûn*, I-VIII, Haz. Halil Şahhâde ve Süheyil Zekkâr, Dârü'l-Fîkr, Beyrut, 2000, c. V, s. 289.

⁹ İbn Hallikân, bu iki kardeşin, vakfiyelerindeki kitaplarının üzerinde kendi isimlerini *Necmeddîn Eyyüb b. Şâdî* veya *Esedüddîn Şîrkûh b. Şâdî* şeklinde yazdıklarını söylemektedir. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 140; Ebû Şâme de İbn Ebî Tayy'den naklen Eyyübilerin Şâdî'den daha yukarı neseblerinin bilinmediğini vurgulamaktadır. Ayrıca Ebû Şâme bu bilginin doğruluğuna, kendisinin de iki kardeşin vakfiyelerindeki kitaplarda neseb olarak Şâdî'den daha yukarısını görmemesini delil olarak getirmektedir. Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 163-164.

ailenin bazı büyüklerinden, Şâdî'nin babasının isminin Mervân olduğunu duyduğunu da aktarmaktadır.¹⁰ Nitekim meşhur Memlûk tarihçilerinden İbn İyâs¹¹ da Eyyübîlerin şeceresini Necmeddîn Eyyüb b. Şadi b. Mervan el-Kürdî şeklinde vermektedir.¹²

Bir kısım ensâb âlimi de bu ailenin soyunu Araplara dayandırmaktadırlar. Fakat bunlar da kendi aralarında görüş birliği içinde değildir. Bunların bir kısmı bu ailenin soyunu Araplardan Mürreoğullarına¹³ dayandırırken, bir kısmı da Ravvad b. Müsennâ'ya dayandırlar.¹⁴ Bunlara göre bu aile Arap-Kürt karışımı bir ailedir. Fakat Eyyübî Devleti'nin kurucusu Salâhaddîn'in uzun süre inşâ kâtipliğini yapmış olan İbn Şeddâd, Salâhaddîn'in bu tür iddiaları kesin bir dille reddedip bunların asılsız iddialar olduklarını ifade ettiğini aktarır.¹⁵ Tarihçi ed-Devâdârî,¹⁶ Eyyübî ailesinden Melik Sâlih İsmâil'in (ö.648/1251)'in oğlu Melik Kâmil'e neseblerini sorduğunu, onun da kendilerinin Nihâvend¹⁷ Dağı Kürtlerinden olduklarını söylediğini vurgular.¹⁸ Bütün

¹⁰ İbn Hallikân, a.y.

¹¹ Aslen Türk olan İbn İyâs, Memlûkluların son dönemiyle Osmanlıların Mısır hâkimiyetinin ilk dönemleri için çok önemli eserler kaleme almıştır. Bkz. Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 1999, c. XX, s. 97; <http://www.chlisunnetbuyukleri.com/İslam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/İBN-I-IYAS/374>. Erişim. 01.06.2015.

¹² Bkz. Zeynüddîn Muhammed b. İyâs, *Bedâiu'z-zübür fî Vakâidü'd-dubür*, I-III, Metâbiü'ş-Şa'b, Kâhire, 1960, c. I, s. 53.

¹³ Bu nesebi dillendiren Hasan b. Garib b. İmrân'dır. Onun tespit ettiği soy şeceresi için bkz. İbn Hallikân, a.y.; Cemâleddîn b. Muhammed b. Vâsıl, *Müferricü'l-Kürüb fî Abbâr-i Benî Eyyüb*, I-V, Nşr. Cemâleddîn Şeyyâl, Kâhire, 1953, c. I, s. 5; İbn Haldûn, a.g.e., c. V, s. 326.

¹⁴ Bu iddiâda bulunanlar, Eyyübîlerin mensûp oldukları Ravadi aşiretinin atalarının Yemen kökenli Ravvad b. Müsennâ el-Ezdî olduğunu söylemektedirler. İddiaları şöyledir: *Basrâ Şehrini kuruluşundan sonra Yemen'den alınarak Basrâ'ya getirilip yerleştirilen Arapların liderliğini VIII. asrın ikinci yarısından itibaren Ravvad b. Müsennâ üstlenmiştir. Ravvad b. Müsennâ, 758 yılında aşiretiyle birlikte Basrâ'dan alınarak Azerbaycân'a getirilip yerleştirilmiştir. Azerbaycân'da zamanla güçlenen Ravvadiler IX. asrda Tebriz şehrini ele geçirmiş ve X. asrıdan itibaren de bölgede bulunan Kürtlerin Hezbanîye aşiretiyle işbirliği yaparak onlar ile kaynaşmışlardır. Bundan sonra da kendilerini Kürtlerin bir kolu saymışlardır. Bu aile, daha sonraki süreçte ise bölgede bulunan Türklerle karışarak büyük ölçüde Türkleşmişlerdir.* Ramazan Şeşen, "Eyyübîler", *Doğustan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, (Ed: Kenan Seyithanoğlu), Kurtuluş Ofset, İst., 1989, c. VI, s. 303; Ramazan Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, Çağ Yay., İst., 1987, s. 36.

¹⁵ Bkz. İbn Hallikân, a.g.e., c. VII, s. 141.

¹⁶ ed-Devâdârî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Cevat İzgi, "İbnü'd-Devâdârî", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2000, c. XXI, ss. 11-13.

¹⁷ Nihâvend, İran'da Hemedan şehrinin güneyinde bulunan tarihi bir şehirdir. el-Hamevî, a.g.e., c. V, s. 313.

bunlara rağmen bu aile içinden soyunu Araplara dayandıranlar da çıkmıştır.¹⁹ Hatta kendilerini Kureys'e nisbet edenler olmuştur. Örneğin Salâhaddîn'in kardeşi olan Yemen fâtihi Tuğtekîn'in akli melekesi yerinde olmayan²⁰ oğlu Muizz İsmâil,²¹ ailesinin Emevîlerin soyundan geldiğini²² iddiâ edip kendisini de halife ilân etmiştir.²³ Onun bu davranışları Salâhaddîn'in bir diğer kardeşi Melik Âdil'in iktidar dönemine denk gelmektedir. Melik Âdil bunu duyunca yeğenini kesin bir dille yalanlayarak kendilerinin Ümeyye oğullarından gelmediğini vurgulamıştır.²⁴ Yeğenini bu iddiasından dolayı ayıplamış, iddâsından vazgeçmeye çağırmıştır. Ayrıca mektup ve elçi de göndererek ondan asıl kökenine geri dönmesini istemiştir.²⁵ Soyunu Ümeyyeoğulları'na dayandıran Muizz, muhtemelen bu davranışıyla halifelik iddiasına zemin hazırlamak istemiştir.

İbn Ebî Tayy, Muizz İsmâil'in bu iddiâsını dönemin Eyyûbî ailesi fertlerine sorduğunu, ancak onların hiçbirinin Şâdî'den daha yukarı atalarını bilmediğini aktarmaktadır. Yine onların Muizz'in yalan söylediğini ifade ettiklerini de nakletmektedir.²⁶

¹⁸ Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiül-Gurer*, I-IX, Thk. Said Abdulfettâh Âşûr, Kâhire, 1972, c. VII, s. 5.

¹⁹ Onlar, kendilerinin Kürt değil de aslında Arap olduklarını, ancak zamanla Kürtlerin arasına katılıp onlardan evlendiklerini ve böylece onlarla kaynaşarak Kürtleştiklerini iddia ederler. Bkz. İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. I, s. 3. Eyyûbî ailesine mensup olan Melik Emced (Melik Âdil'in torunu olan Melik Nâsir Salâhaddîn {ö. 658/1260}'in oğludur), Eyyübîlerin soyu hususunda üç farklı görüşün olduğunu vurguladıktan sonra o da kendilerinin aslen Arap olduklarını ifade eder. Bkz. Ahmed b. Abdulvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetül-Ereb fî Fünûmül-Edeb*, I-XXXIII, Thk: Necib Mustafa Fevvez-Hikmet Küşeli Fevvez, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2004, c. XXVIII, s. 232-234.

²⁰ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 248; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 73.

²¹ Muizz İsmâil, babası Tuğtekîn'in Şevvâl 593/Ağustos-Eylül 1197 tarihinde vefat etmesi üzerine onun yerine Yemen hâkimi oldu. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 248; Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/II, s. 453; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. IV, s. 257; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. III, s. 73.

²² Muizz İsmâil'in ailesi için belirlediği soy şeceresi için bkz. İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. I, s. 4.

²³ Halifelik alameti olarak yeşil elbise giymeye ve yeşil sarık bağlamaya önem veren Muizz İsmâil, ülkesinde Abbâsî halifesi adına okunan hutbeyi keserek kendi adına okutmaya başlamıştı. Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 173-174. Tarihçi İbn İmâd, onun peygamberlik iddiasında bulunduğunu söyleyenlerin olduğunu, ancak bunun doğru bir bilgi olmadığını belirtmektedir. Bkz. Ebu'l-Feth Abdulhayy b. İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Abbâri men Zeheb*, I-XI, Thk. Abdulkadir el-Arnâvud-Mahmud el-Arnâvud, Dârü İbn Kesîr, Beyrut, 1991, c. VI, s. 545.

²⁴ İbn Vâsıl, *a.y.*; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 62.

²⁵ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 248

²⁶ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 163 (İbn Ebî Tayy'den naklen).

1.2. Selçukluların Hizmetinde Eyyûbî Ailesi

Eyyûbî ailesinin asıl vatanları olan Duvîn'den ne zaman çıktıkları hususunda elimizde kesin bir bilgi yoktur. Fakat bu ailenin hicrî VI. /milâdî XII. asrın başlarında Duvîn'den çıkıp Irak'a göç ettikleri²⁷ ve Irak Selçuklularının en nüfuzlu beylerinden Bağdat şihnesi²⁸ (subaşı) Bihrûz el-Hâdim'in²⁹ hizmetine girdikleri hususunda tarihçiler görüş birliği içindedirler. Fakat bu göçün Şâdî döneminde mi yoksa Necmeddîn Eyyûb döneminde mi gerçekleştiği hususunda ihtilâf vardır.

Bazı tarihçiler, Necmeddîn Eyyûb ve Esedüddîn Şîrkûh kardeşlerin Duvîn'den ayrılp Irak'a, Bihrûz'un yanına gelişlerinin babaları Şâdî döneminde vüku bulduğunu söylerler. Bunlara göre Sultan Mesût, Bihrûz'u 502/1108 yılında Bağdat şihneliğine atadı ve Dicle Nehri'nin kenarında kurulmuş Tikrit'i de ona iktâ olarak verdi. Ardından Bihrûz, iktâsı olan Tikrit'e kadim dostu Şâdî'yi hâkim/yönetici olarak atadı. Şâdî Tikrit'te ölünce (ki kabri Tikrit'te olup üzerine bir kubbe inşa edilmiştir)³⁰ Bihrûz, bu sefer 524/1130 yılında onun oğlu Necmeddîn Eyyûb'u onun yerine atadı.³¹

İkinci görüşe göre ise Tikrit'e Bihrûz tarafından hâkim olarak atanan, Şâdî'nin kendisi değil, onun oğlu Necmeddîn Eyyûb'tur. Bu iddiada bulunanlara göre Necmeddîn Eyyûb ve Esedüddîn Şîrkûh kardeşler birlikte Duvîn'den çıktılar ve Irak'a gelerek Bağdat şihnesi Bihrûz'un hizmetine girdiler. Necmeddîn Eyyûb'ta akıl, basiret ve

²⁷ O dönemki Abbâsî halifesi, el-Müsterşid billâh'tır.

²⁸ Şihne, Selçuklular döneminde hükümdar soyundan olmayan ve geniş askeri ve idâri yetkilere sahip eyalet yöneticisine denir.

²⁹ Bihrûz el-Hâdim, Duvîn'de Şâdî'nin arkadaşı idi. İkiisi beraber büyüyüp yetmişlerdi. Bihrûz, Duvîn'in beylerinden birisinin eşiyle zinâ etmekle suçlanınca iğdiş edilerek cezalandırıldı ve bundan sonra utancından Duvîn'de kalamayarak orayı terk etmek zorunda kaldı. Irak'a giderek Selçuklu sultanlarının hizmetine girdi. Dönemin Selçuklu sultanı Sultan Muhammed b. Melikşâh'ın indindeki konumu yükselen Bihrûz, sultanın çocuklarının lâlâhına kadar yükselebildi. Onun bu konumu Sultan Muhammed'in yerine geçen oğlu Sultan Mesût döneminde de devam etti. Nihâyet 502/1108 yılında Sultan Mesût b. Muhammed b. Melikşâh'ın kendisine verdiği görevi eksiksiz ve en güzel bir şekilde yerine getirince Bağdat şihneliğine atandı ve Tikrit de kendisine iktâ olarak verildi. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 256; İbn Haldûn, *a.g.e.*, c. V, s. 326. Ayrıca Bihrûz'un, sultan tarafından Bağdat şihneliğine atandığı hususu için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 133.

³⁰ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 140; el-Hanbelî, *a.g.e.*, s. 23.

³¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 256, 260; İbn Haldûn, *a.g.e.*, c. V, s. 326.

güzel ahlâk gören Bihrûz, onu iktâsı olan Tikrît'e dozdar³² olarak gönderdi.³³

İbn Ebî Tayy'ın başını çektiği bazı tarihçiler de Necmeddîn Eyyûb'un kardeşi Şirkûh ile birlikte Duvîn'den çıkıp Irak'a geldiklerini ve bizzât Sultan Muhammed b. Melikşâh'ın hizmetine girdiklerini söylerler. Bunlara göre Necmeddîn Eyyûb bir süre hizmet ettikten sonra, sultan onun siyasî ve askerî yeteneklerini keşfederek onu Tikrît'e vâlî olarak atadı. Bir süre sonra Sultan Muhammed'in yerine Sultan Mesût iktidara gelince Tikrît'i Bihrûz'a iktâ olarak verdi. O da iktâsı üzerinde vali olarak yine Necmeddîn Eyyûb'u bıraktı.³⁴

Bu üç görüşten birincisi, yani Necmeddîn Eyyûb ve Esedüddîn Şirkûh kardeşlerin Irak'a babaları Şâdî ile birlikte geldikleri ve daha sonra Şâdî'nin Bihrûz tarafından Tikrît'e valî olarak atandığı görüşü doğruya daha yakındır. Çünkü Esedüddîn Şirkûh'un karıştığı bir ölüm olayı üzerine Bihrûz, o dönem Tikrît valisi olan Necmeddîn Eyyûb'a gönderdiği mektupta; "*Babanızın benim üzerimde hakkı vardır. Benim ile onun arasında sıkı bir dostluk vardı. Bu sebeple ben sizin hakkınızda kötü bir tavır sergileyemem. Fakat sizden bir an önce memleketimi terk etmenizi ve istediğiniz herhangi başka bir yere rızkınızı aramak üzere gitmenizi istiyorum,*" sözlerini sarf etmektedir. Bu sözler, Bihrûz ile Şâdî arasında eski bir dostluğun varlığını ve Bihrûz'un o dostluğa binâen iktâsı durumundaki Tikrît'e güvenebileceği bir kişi olması hasebiyle arkadaşı Şâdî'yi vali olarak atadığını göstermektedir.³⁵

1.3. Zengîlerin Hizmetinde Eyyûbî Ailesi

1.3.1. Irak Zengî Ailesi ile İlk Temâslar

Hicrî 525 yılından çok kısa bir süre önce /milâdî 1130 yılında

³² Dozdâr/دوزده: Farsça bir kelime olup vâlî anlamına gelmektedir. Doze (وزة) kale demektir. Dâr (دار) ise muhafız, koruyucu demektir. Dolayısıyla Dozdâr, kale muhafızı ve vâlisi anlamına gelmektedir. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 142.

³³ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 16; *el-Bâbir*, s. 119; İbn Vâsil, *a.g.e.*, c. I, s. 7; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I/I, s. 61; Cemâluddîn Ebu'l Mehasin Yusuf b. Tağriberdî el-Atabekî (ö. 874/1469), *en-Nücümü'z-Zâbire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâbire*, Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsuddîn, Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, c. VI, s. 4.

³⁴ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 165; en-Nüveyrî, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 234-235.

³⁵ Mektup için bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 257; Bu konu için ayrıca bkz. Ali Beyyûmî, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler*, Çev: Abdulhadi Timurtaş, Kent Yay., İstanbul, 2005, s. 64.

Tikrît'e vâli olarak atanan Necmeddîn Eyyüb, kardeşi Esedüddîn Şîrkûh ile birlikte bir süre orada Selçukluların hizmetinde bulundu; orada oldukça başarılı bir valilik yaptı. Necmeddîn Eyyüb, sahip olduğu dinî değerlere bağlılık, iyilikseverlik, âdil yönetim, misafirperverlik, insanlarla iyi ilişkiler ve ilim ehline oldukça ehemmiyet vererek onları yüceltmek gibi hasletleriyle³⁶ halkın gönlünde taht kurdu.

Necmeddîn Eyyüb'un liderliğindeki Eyyübî ailesi ilk defa 526/1131 yılında dönemin Abbâsî halifesi Müsterşid ile Irak Zengilerinin başındaki İmâdeddîn Zengî arasında cereyân eden bir olay üzerine İslâm toplumunda kendilerinden söz ettirdiler.

Selçuklu sultanı Mahmûd'un 525/1131 yılında ölmesi üzerine çıkan taht kavgalarına Abbasî halifesi Müsterşid de Sultan Sencer lehine müdahil olunca Selçuklu sultanı Sultan Mesût b. Muhammed b. Melikşâh ve İmâdeddîn Zengî birlikte hareket ederek Bağdat'ı muhâsara ettiler. Bunun üzerine halife, Karâcâ Sâkî'den yardım istedi. Bu çağrı üzerine harekete geçen Karâcâ Sâkî, 526/1132 tarihinde İmâdeddîn Zengî'yi hezîmete uğrattı. Yenik düşen İmâdeddîn Zengî yaralı bir şekilde Tikrît Kalesi'ne sığındı.³⁷ Tikrît vâliliği yapan Necmeddîn Eyyüb, gemiler göndererek İmâdeddîn Zengî'yi askerleri ile birlikte Dicle Nehri'nden karşıya geçirdi.³⁸ Necmeddîn Eyyüb ve Şîrkûh kardeşler, askerler içinde bulunan İmâdeddîn Zengî'nin yerini tespit edince yukarıdan sarkıttıkları bir halat yardımıyla onu kaleye çıkardılar ve onun yaralarını tedavi ettiler. Ona yakınlık göstererek olabildiğince yardımcı olup ikramda bulundular. On beş gün kalede kalan İmâdeddîn Zengî, yaraları iyileşince Musul'a döndü. İmâdeddîn Zengî, bu olay vasıtasıyla Necmeddîn Eyyüb ve Esedüddîn Şîrkûh kardeşleri tanıdı, onları çok sevdi; aralarında ileride etkisi fazlasıyla hissedecek büyük bir dostluk başladı. İmâdeddîn Zengî, iki kardeşin kendisine yaptıkları bu iyiliği hiç unutmadı ve bundan sonraki süreçte de Zengî ile Şâdî'nin oğulları, aralarındaki ilişkiyi yazışmalar ve hediyeleşmeler suretiyle devam ettirdiler.³⁹

³⁶ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 165.

³⁷ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 262-263.

³⁸ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 119; İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 143.

³⁹ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 166.

1.3.2. Tikrît'ten Musul'a Gidiş

İmâdeddîn Zengî'nin Karâcâ Sâkî'ye yenilmesi üzerine Sultan Mesût, halifeye bağlılık bildirerek onunla barıştı ve Bağdat'a döndü.⁴⁰ Bu arada Eyyübî ailesinin, halifenin düşmanı İmâdeddîn Zengî'yi kalelerine alarak ona destek vermeleri Bağdat'ta bulunan Bihrûz'u zor durumda bırakmış olmalı ki o, bu olay üzerine bu aileye karşı tutumunu değiştirdi. O, düşmanları olan İmâdeddîn Zengî'yi kaleye alarak ona yardımcı oldukları ve sonradan da onu salıverdikleri için onları azarladı.⁴¹ Belki de eski dostu Şâdî'den dolayı Bihrûz, onları bu hatalarından dolayı cezalandırma yoluna gitmedi. Fakat aralarındaki ilişki de giderek zayıflamaya başladı.

Ayrıca Eyyübî ailesinin lideri Necmeddîn Eyyüb, iyi yönetim ve iyi siyaset ile halkın gönlünü kazanmışken tek gözlü bir komutan olan⁴² kardeşi Şîrkûh da cesâret ve atılganlığıyla halkın gönlünde taht kurmuştu.⁴³ Böylece bu iki kardeş muazzam bir güce ulaşmışlardı. Bunların ulaştıkları güç ve nüfûz da Bihrûz'un kulağına gidince o, artık bunları Tikrît'ten tamamen uzaklaştırmaya karar verdi.⁴⁴ Fakat bunların hizmetlerine ihtiyâç duymayacağı uygun bir fırsatın gelmesi gerekirdi. Nihâyet bu fırsatı 532/1138 yılında yakaladı ve onları iktâsı olan Tikrît'ten çıkardı. Olay şöyle gelişti: *Tikrît Kalesi'nde bulunan Eyyübî ailesinin ikinci lideri konumundaki Şîrkûh, zaman zaman kaleden iner, ibtiyaçlarını tedarik eder ve tekrar kaleye çıkardı. Yine bir gün kaleden inip ibtiyaçlarını gördükten sonra tekrar kaleye çıkarken önceden aralarında busumet bulunan bir Hristiyan şahsın iğneleyici sözleri üzerine kılıcını çekerek onu öldürdü. Daha sonra onu kaleye çıkararak oradan aşağı attı. Bu Hristiyan şahsı, Bihrûz'un has adamlarından biriydi.⁴⁵ Bihrûz bunu duyunca aileye mektup yazarak⁴⁶ bir an önce iktâsı olan Tikrît'ten ayrılmalarını istedi.⁴⁷*

⁴⁰ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 263.

⁴¹ İbn Hallikân, *a.g.e.*, c.VII, s. 143; Ayrıca bkz. Osman Gürbüz, *Selâbaddîn Eyyübî hayatı ve Şahsiyeti*, Rağbet Yay., İstanbul, 2012, s. 25.

⁴² Hannes Möhring, *Salabeddin Eyyubi 1138-1193*, Çev: Ayşe Dağlı, Kitap Yay., İstanbul, 2008, s. 29.

⁴³ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 166.

⁴⁴ Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 66.

⁴⁵ Olayın farklı bir versiyonu için bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 257.

⁴⁶ Mektup için bkz. İbn Hallikân, *a.y.*

⁴⁷ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 166.

Eyyübî ailesinin Tikrît'i terk etmelerine sebep olarak tarihçilerin çoğu bu olayı anlatmaktadırlar.⁴⁸ Bunun üzerine aile 532/1138 tarihinde Tikrît'ten ayrılarak⁴⁹ daha önceden dostluk kurdukları İmâdeddîn Zengî'nin hâkimiyeti altındaki Musul'a hareket ettiler.

1.3.3. Eyyübî Ailesinin Musul'daki Yükselişi

İmâdeddîn Zengî, Eyyübî ailesinin büyükleri olan Necmeddîn Eyyüb ile Esedüddîn Şirkûh kardeşlerin kendisini kast ederek Musul'a geldiklerini haber alınca çok sevindi. Onları resmî törenle karşılayarak çok değerli iktâlâr verdi.⁵⁰ İmâdeddîn Zengî indinde güven telkin eden bu iki kardeş Musul'da hızlı bir şekilde yükseldiler. Bu iki kardeşin, İmâdeddîn Zengî indindeki konumlarının yükselmesinin en büyük sebeplerinden biri de Şirkûh ile Musul veziri Cemâleddîn arasındaki dostluğun ilerlemesi idi.⁵¹ Bu dostluğa binâen Cemaleddîn, bu iki kardeşi Zengî'ye daha fazla tanıtmak ve yakınlaştırmak için büyük gayret gösterdi.⁵² Cemâleddîn'in gayretleri sonucunda Şirkûh, Zengî'nin en önemli komutanları arasına girerken Necmeddîn Eyyüb da siyâsî ve idârî konularda akıl danışılan danışmanlar arasında yerini aldı.

Zengî tarafından cihât ve atabeylik işlerinde istihdâm edilen bu iki kardeş, 534 başı/1139 sonunda gerçekleşen Baalbek⁵³ fethinde çok

⁴⁸ Fakat bir kısım tarihçiler ise adam öldürme olayına karışanın Necmeddîn Eyyüb olduğunu ve onun, Bihruz'un bir memlûkünü öldürdüğünden dolayı korkudan Tikrît'i terk ettiğini söylerler. Bunun için bkz. Ebü Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 354-355; İbn Vâsil, *a.g.e.*, c. I, s. 8.; İbn Tağriberdî de aynı olayı aktarmaktadır, fakat o, Bihruz'un bu olaydan daha haberdar olmadan Eyyübî ailesinin utancından Tikrît'ten çıktıklarını söylemektedir. İbn Tağriberdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 4.

⁴⁹ Eyyübî ailesinin Tikrît'ten ayrıldıkları gece şu ilginç olayın vüku bulunduğu tarih kaynaklarında mevcuttur: *Eyyübî ailesi, maiyetlerindeki askerlerle birlikte Tikrît'ten ayrılacakları gece Necmeddîn Eyyüb'un bir erkek çocuğu dünyaya geldi. Necmeddîn Eyyüb, bu çocuğun böyle bir gecede dünyaya gelmesini onun uğursuzluğuna yordu ve doğumuna hiç mi hiç sevinmedi. Hatta bundan dolayı ona isim vermekten dâbi çekindi. Ancak daha sonra Hristiyan bir kölenin sözleri üzerine bu düşüncesinden vazgeçip ona Yûsuf ismini verdi ve onu sevmeye başladı.* Bkz. Ebü Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 167. Böyle sıkıntılı bir gecede dünyaya gelen bu çocuk, ileride Kudüs'ün fâtihî Salâhaddîn Eyyübî olarak ünlenecek kişinin ta kendisiydi.

⁵⁰ Ebü Şâme, *a.g.*

⁵¹ İkisi arasındaki dostluğun ulaştığı radde için bkz. Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf bin Kızıoğlu et-Türkî Sibt İbn Cevzî, *Mir'âtü'z-Zamân fî Tarîhî'l-A'yân*, I-VIII, Haydarâbâd, Meclis-i Dâireti'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1951, c. VIII/II, s. 250-251.

⁵² Ebü Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 167; Gürbüz, *a.g.e.*, s. 28-29.

⁵³ Baalbek, Dîmaşk'a üç günlük mesafede bulunan tarihî bir şehirdir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. I, s. 453.

büyük yararlılıklar gösterdiler.⁵⁴ Baalbek ele geçirilince⁵⁵ İmâdeddîn Zengî, bu iki kardeşten büyüğü olan Necmeddîn Eyyûb'u oranın valiliğine atadı.⁵⁶

Necmeddîn Eyyûb, Baalbek Kalesi'nde bir taraftan şehrin imâr faaliyetleri ile uğraşırken diğer taraftan halka daha âdil ve müreffeh bir yaşam ortamı sağlamak için çaba sarf etmekteydi. Diğer kardeş Şîrkûh ise, İmâdeddîn Zengî'nin hizmetinde onun ordusunun başkumandanı olarak onunla birlikte savaşlara katılmaktaydı.

İmâdeddîn Zengî'nin 541/1146 yılındaki Ca'ber Kalesi⁵⁷ muhâsarası esnasında bazı memlûkleri tarafından öldürülmesine kadar⁵⁸ bu iki kardeş, onun Haçlılara ve başkalarına karşı düzenlediği savaşlara düzenli olarak katıldılar.⁵⁹ Özellikle Şîrkûh, bu fetih ve savaşlarda olağanüstü bir gayret gösterdi.

İmâdeddîn Zengî'nin vefatından sonra Baalbek, Dımaşktaki Böriler tarafından zapt edildi ve Necmeddîn Eyyûb, kısa bir süreliğine mecburen Börilerin hizmetine girerek Dımaşk'a yerleşti.⁶⁰ Fakat bir süre sonra (549/1154) onun yardımcılarıyla savaş olmadan Dımaşk, yeniden Zengî ailesinin eline geçti.⁶¹ O da böylece tekrar Zengîlerin hizmetine girdi.

1.3.4. Eyyûbî Ailesinin Tarîh Sabnesine Çıkması

Dımaşk'ın alınmasından sonra İmâdeddîn Zengî'nin oğlu

⁵⁴ Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 69.

⁵⁵ İmâdeddîn Zengî'nin, Üner'in elinde olan Baalbek'i zapt etmesi hususundaki farklı sebepler zikredilmektedir. Bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 310.

⁵⁶ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 119; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 164.

⁵⁷ Ca'ber Kalesi, Fırat Nehrinin üzerinde Bâlis ile Rakka arasında, Sıffin'e yakın bulunan tarihi bir kaledir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. II, s. 141.

⁵⁸ İmâdeddîn Zengî'nin öldürülmesi konusu için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 339-340.

⁵⁹ Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 71.

⁶⁰ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 119-120; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 194-195; Ayrıca bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 345; İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 143.

⁶¹ Böriler Banyas'ı Haçlılara teslim edince Dımaşk da Haçlılar tarafından tehdit edilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine İmâdeddîn Zengî'nin yerine geçen oğlu Nüreddîn Zengî, Şîrkûh'tan Dımaşk'ta bulunan Necmeddîn Eyyûb'a haber göndermesini ve Dımaşk'ın zaptında kendilerine yardımcı olması talebinde bulunmasını istedi. Söz konusu talebe Necmeddîn Eyyûb olumlu cevap verince Dımaşk, 549/1154 tarihinde Börilerden alındı. Dımaşk zaptı konusunda detaylı bilgi için bkz. İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. IX, s. 398.

Nüreddîn, oranın hâkimiyetini Necmeddîn Eyyûb'a bırakırken Şîrkûh'u da kendi ülkesinde saltanat nâibliğine getirdi.⁶² Özellikle Necmeddîn Eyyûb, Nüreddîn'in yanında hiçbir emîrin ulaşamayacağı yüksek mevkilere ulaşmıştı.⁶³

Eyyûbî ailesi, Zengîlerin hizmetinde bulunmaya devam edip onların çıktıkları bütün savaflara düzenli bir şekilde katılarak büyük yararlılıklar göstermekteydiler. Adeta Eyyûbî ve Zengî aileleri, kader ortaklığı yapmışlardı. Mısır'ın devrik veziri Şâver'in yardım istemesi üzerine de Zengî ailesinin liderlerinden Nüreddîn yine bu aileden yararlanmak isteyecek ve böylece Eyyûbî ailesinin tarihte güçlü bir figür olarak ortaya çıkmasını sağlayan Mısır Seferleri başlayacaktı.

296/909 yılında Kuzey Afrika merkez olmak üzere Ortadoğu coğrafyasında kurulan Şîi-Fâtîmî Devleti, son dönemlerde zayıflamış ve ülkenin yönetimi halifeden vezirlere geçmişti. Bu kudretli vezirlerden biri de Şâver'di.⁶⁴ Fakat o, 558/1162 tarihinde vezâret makamına oturduktan dokuz ay sonra makamını Dırgâm b. Âmir'e kaptırdı.⁶⁵ Bunun üzerine Dimaşk'a giderek Nüreddîn Zengî'ye sığındı ve yeni vezir Dırgâm'a karşı ondan yardım istedi.⁶⁶ Yardım etmesi karşılığında da ona her yıl Mısır'ın yıllık gelirinini üçte birini, askerlerine de Mısır'da iktâlar taahhüt etti. Ayrıca onu metbû' olarak tanıyacağını da vaat etti.⁶⁷ Diğer taraftan halife de Nüreddîn'den Mısır'ın alınmasını istemişti.⁶⁸ Uzun zamandır böyle bir fırsatı bekleyen Nüreddîn, Mısır'a asker göndermeyi kabul etti. Bu iş için de Eyyûbî ailesinin önde gelenlerinden biri olan Şîrkûh'tan daha cesaretlisini, daha uygununu bula-

⁶² Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 80-81.

⁶³ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 120; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 355.

⁶⁴ Fâtîmîlerin son halifesi Âdid Lidinillâh'ın veziri olan Ebû Şücâ' Şâver b. Mücir (ö. 564/1169) hakkındaki ilk kayıtlar, onun Haçlıların elinde esirken 516/1122 yılında serbest kalmasıyla ilgilidir. Daha sonra Fâtîmî halifesine karşı isyan hareketine katılıp yakalansa da halife tarafından affedilmiştir. Fakat bir süre sonra o, Vezir Ruzzik b. Talâi'ye karşı isyan edip onu öldürmüş ve kendisi "emîrül-cüyüş" ünvanıyla vezir olmuştur. Cengiz Tomar, "Şâver b. Mücir", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, s. 382-383.

⁶⁵ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 357-358.

⁶⁶ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 75.

⁶⁷ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 120-121; *el-Kâmil*, c. IX, s. 465; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 356.

⁶⁸ Celâleddîn Abdurrahmân Süyûtî, *Hüsni'l-Mubâdara*, I-II, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Mısır, 1968, c. II, s. 3.

madı. Bu sebeple de onu askerlerinin başında Mısır'a gönderdi.⁶⁹

Şîrkûh, 559/1164 tarihinde⁷⁰ yanına Şâver'i de alarak bir askerî birlikle birlikte Mısır'a hareket etti.⁷¹ Kâhire'yi ele geçiren Şîrkûh, Dırgâm'ı yakalayıp öldürdü ve Şâver'in tekrar vezâret makamına oturmasını sağladı. Fakat Şâver'in ihanetiyle karşılaştı. Bunun üzerine Dımaşk'a dönmek zorunda kaldı.⁷² Fakat bir türlü Şâver'in yaptığı hainliği kabullenemiyordu. Bu sebeple tekrar Mısır'a gitmek ve Şâver'e hak ettiği cezayı vermek istiyordu. Bunun için aradığı fırsatı 562/1167 yılında elde edecek; fakat yine eli boş bir şekilde Mısır'dan dönmek zorunda kalacaktı.

Bu arada Dımaşklıları Mısır'dan uzaklaştırmak için Haçlılara birçok taviz veren Şâver, II. Mısır Seferinde de onların Kâhire'de bir çarşı edinmelerini ve çarşılarını korumak için de seçkin bir askerî birliği orada bulundurmalarını kabul etmişti. Böylece Haçlılar, Mısır'ı zapt etmek için oranın bütün zaaf noktalarını öğrenmişlerdi. Ayrıca ordusunun güçsüzlüğünü de görmüşlerdi. İştahları kabaran Haçlılar, harekete geçtiler ve Bilbîs'i neredeyse mukavemetsiz bir şekilde ele geçirdiler. Daha sonra Kâhire önlerine dayanıp orayı muhâsara ettiler.⁷³ Bunun üzerine Şâver, Halife el-Âdîd'in emriyle yine Nüreddin'i ve Şîrkûh'u ısrarla Mısır'a davet etmeye başladı.⁷⁴

Yakın Doğu'nun hâkimiyeti açısından stratejik bir konuma sahip olan Mısır'ın Haçlıların eline geçmesinden çekinen Nüreddin, Şîrkûh'un komutası altında iki bin kişilik seçkin bir süvari birliğini oraya gönderdi. Bu arada Şîrkûh da Türkmenlerin bulunduğu yerlere giderek onlardan altı bin süvari toplamıştı.⁷⁵ Şîrkûh, sekiz bin kişilik bir ordu ile Mısır'a hareket etti. Haçlılar, Şîrkûh'un güçlü bir ordu ile

⁶⁹ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 120; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. I, s. 355.

⁷⁰ Dımaşk askerlerinin ilk Mısır'a giriş tarihleri için İbn Şeddâd, *en-Nevâdir* adlı eserinin 76. sayfasında her ne kadar hicri 558 yılını telaffuz ediyorsa da tarihçilerin çoğu bu olayın hicri 559 yılında gerçekleşmiş olduğunu kabul etmektedirler. Çünkü bu sefer esnasında öldürülen Vezir Dırgâm'ın 559 yılında öldürülmüş olduğunda tarihçiler hem fikirdirler. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s.146.

⁷¹ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 76.

⁷² İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 121; *el-Kâmil*, c. IX, s. 465-466.

⁷³ Geniş bilgi için bkz. İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 138; *el-Kâmil*, c. X, s. 12.

⁷⁴ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 138; *el-Kâmil*, c. X, s. 13; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 34.

⁷⁵ Ebû Şâme, *a.y.*

harekete geçtiğini öğrendiklerinde Mısır'dan ayrıldılar.⁷⁶ Böylece Şîrkûh, sorunsuz bir şekilde Mısır'a girdi ve Halife el-Âdid tarafından hil'atle taltif edildi.⁷⁷ Fakat Şâver, yine ikili oynamağa başladı. Ayrıca Şîrkûh ve beraberindekiler de Mısır'a hâkim olabilmek için Şâver'in varlığının tehlike arz ettiğinin farkındaydılar.⁷⁸ Bu sebeple Eyyübî ailesinden genç bir komutan olan Salâhaddîn, diğer bazı Dımaşk'lı genç komutanlarla birlikte bir fırsatını bulup Şâver'i yakalayıp tutukladılar.⁷⁹ Fakat Şîrkûh, Şâver'i öldürmek istemiyordu; ancak halife ısrarla onun başını istiyordu. Halifenin ısrarları üzerine Şâver öldürüldü.⁸⁰

2. Eyyübî Devlet'inin Kuruluşu ve Salâhaddîn Eyyübî Dönemi

2.1. Şîi-Fâtîmî Devleti'nde Vezâret Makamında Eyyübî Ailesi

Mısır veziri Şâver öldürülünce Halife el-Âdid, Eyyübî ailesinden Şîrkûh'u saraya davet etti. Ona *el-Melikü'l-Mansûr* lakabını vererek hil'at giydirip vezirlik taklidi⁸¹ verdi ve Şâver'in yerine onu vezâret makamına getirdi.⁸² Ancak Şîrkûh, bu görevde fazla kalmadı, yaklaşık iki ay sonra öldü.⁸³ Şîrkûh ölünce⁸⁴ onun ve Nüreddîn'in ısrarları sonucu kerâheten Mısır seferine katılmış olan Salâhaddîn,⁸⁵ Şîrkûh'un vasiyeti üzerine ve Nüreddîn'in vekili olarak⁸⁶ halifeden *el-Melikü'n-Nâsir ünvanı* ile vezirlik taklidi alarak vezâret makamına geçti.⁸⁷ Gerek

⁷⁶ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 79.

⁷⁷ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 138; *el-Kâmil*, c.X, s. 13; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 34.

⁷⁸ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 79.

⁷⁹ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 51.

⁸⁰ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 140; *el-Kâmil*, c.X, s. 15.

⁸¹ Taklîd, hükümdarın saltanatının halife tarafından onaylandığını gösteren belgeye denir. Kaynaklarda taklid ile eş anlamlı olarak "menşur, ahid, ahidnâme ve misal" kelimeleri de geçmektedir. Aydın Usta, "Taklid", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., Ankara, 2010, c. XXXIX, s. 465.

⁸² İbn Esîr, *el-Bâbir*, a.y.; *el-Kâmil*, a.y.

⁸³ Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 276.

⁸⁴ Şîi-Fâtîmî Devletinde iki ay beş gün vezâret makamında kalan Şîrkûh, vefat edince Kâhire'nin dışında defnedildi. Kardeşi Necmeddîn Eyyüb'un 569/1172 yılındaki vefatına kadar mezarı orada kaldı. Necmeddîn Eyyüb da vefat edince ikisinin kabri Medîne'ye taşınarak orada defnedildiler. Bkz. Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 278; İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. I, s. 258.

⁸⁵ Salâhaddîn'in bu sefere isteği ile değil de baskıyla katıldığı hususu için bkz. İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 79; İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 141; *el-Kâmil*, c.X, s. 16-17; Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 275-276.

⁸⁶ Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 276, 279.

⁸⁷ Fâtîmî halifesi el-Âdid'i, Salâhaddîn'i vezir tayin etmeye sevk eden amil, o sıralar Mısır'da bulunan Nüreddîn'in emirleri arasında en güçlü ve genç olması itibarıyla en

Şirkûh'a gerekse Salâhaddîn'e Halife Âdîd tarafından verilen vezirlik taklidi Kâdî Fâdîl (ö. 596/1200) tarafından kaleme alınmıştı.⁸⁸

Aslında Salâhaddîn, 560/1164-1165 yılında Nüreddîn tarafından Dimaşk şihneliğine atanmasıyla siyaset sahnesine çıkmıştı.⁸⁹ Buradaki tecrübesiyle siyaset kurumunu yakından tanıyan Salâhaddîn, vezirlik makamına oturunca kolları sıvadı. Bir taraftan Şii-Fâtîmî halifesini ve onun taraftarlarını sıkıştırıp zayıflatmak, diğer taraftan da halka mal ve para dağıtarak onların sevgi, dostluk ve desteğini kazanmak yönünde bir politika izledi.⁹⁰ Salâhaddîn, bunun gereği olarak halifenin adamlarının ellerindeki iktâları alıp kendi adamlarına ve aile fertlerine dağıttı. Fâtîmîler döneminde konan haksız vergilerin tümünü kaldırdığı⁹¹ gibi, birçok haksız uygulamaya da son vererek halkın sevgisini kazandı. Böylece hem kendi ordusu hem de halk arasındaki otoritesi güçlenen Salâhaddîn, işleri yoluna koyduktan sonra devlet kurumlarını peyderpey Sünnileştirmeye başladı.⁹² Bu durum, halifenin olduğu kadar liderliğini Sarayağası Mü'teminü'l-Hilâfe'nin yaptığı muhâlif grupların da hoşuna gitmemişti. Ülkedeki muhâlif unsurların çoğunluğunu ise sayıları elli bini aşkın Zenci piyade ile otuz bin civarındaki Ermeni okçu askeri oluşturmaktaydı.⁹³ Haçlılar ile işbirliği yaptığı tespit edilen Sarayağası Mü'teminü'l-Hilâfe Salâhaddîn'in emriyle öldürüldü. Bunun üzerine Zenci ve Ermeni askerler, Salâhaddîn'e karşı çok şiddetli bir isyan hareketi başlattılar. Salâhaddîn, onların "*el-Mansûra*" adındaki mahallelerine adamlar gönderip evlerini yaktırmak suretiyle ancak

tecrübesiz olanın o olmasıdır. Bundan dolayı halife taraftarları, halifeye; *Nüreddîn'in emirleri arasında Yüsuftan daha küçük ve daha zayıfı yoktur. O, yönetime geldiğinde diğerleri gibi bize kaşa tutamaz...*" diyerek daha rahat etkileyebileceklerini düşündükleri Salâhaddîn'i vezâret makamına getirmesi için ona baskı uyguladılar. Bkz. İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 142; *el-Kâmil*, c.X, s. 17; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 48; Ebu'l-Ferec Yuhannâ Mâr Grigoris b. İbrî el-Malati, *Tarîbu Mubtasari'd-Düvel*, Dârü'r-Râid, Lübnân, 1994, s. 370.

⁸⁸ Bu iki taklid metni için de bkz. İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. II, s. 443-462.

⁸⁹ Sibt İbn Cevzî, *a.g.e.*, c. VIII/I, s. 252.

⁹⁰ Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 154.

⁹¹ İbn İyâs, *a.g.e.*, c. I, s. 56; Süyûtî, *Hüsnü'l-Mubâdara*, c. II, s. 17.

⁹² Beyyûmî, *a.g.e.*, s. 154-155. Salâhaddîn'in sünnileştirme politikası konusunda detaylı bilgi için bkz. Abdurrahmân Azzâm, *Salâhüddîn ve İâdetü İhyâi'l-Mezhebi's-Sünnî*, İngilizceden Arapçaya Çev. Kâsım Abduhu Kâsım, Dârü Bloomsbury, Katar, 2012, (6. ve 8. Bölümler).

⁹³ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyûbi ve Devlet*, s. 54.

mukavemetlerini kırabildi. Çünkü isyancılar, ailelerinin oturdukları mahallelerinin yakıldığını öğrenince savaşı bırakıp kaçtılar.⁹⁴ Bu tehlikeyi bertaraf eden Salâhaddîn, saraydaki bütün görevlilerin işlerine son verdi ve onların yerlerine Oğuzları yerleştirdi. Mü'teminü'l-Hilâfe'nin yerine Sarayağalığı görevine de Bahâddîn Karakuş'u getirdi. Bundan sonra, onun bilgisi dışında artık sarayda küçük büyük hiçbir şey cereyan etmez oldu.⁹⁵

2.2. Eyyübî Devleti'nin Kuruluşu

Salâhaddîn, Mısır'daki muhâlif grupları bertaraf edince konumu ve hâkimiyeti güçlendi. Artık o, Sünnî İslâm anlayışını tam anlamıyla Mısır'a yerleştirmek için birtakım Sünnî reformlara başlayabilirdi. Fakat bu faâliyetlerinde başarılı olabilmesi için başta babası Necmeddîn Eyyüb ve kardeşi Melik Âdil olmak üzere aile üyelerinin yardımlarına ihtiyacı vardı. Bu sebeple o, Nüreddîn'den Dımaşk'ta bulunan ailesini yanına göndermesini istedi.⁹⁶ Daha önce Salâhaddîn'in bu isteğini reddetmiş olan Nüreddîn,⁹⁷ bu defa Receb 565/Mart-Nisan 1170'te Salâhaddîn'in babasını ve bütün kardeşlerini Mısır'a gönderdi. Ayrıca Haçlıların onlara yolda saldırmamaları için de Kerek'e⁹⁸ saldırdı ve böylece Haçlıları orada sıkıştırarak kafilenin Mısır'a sağ salim ulaşmasını sağladı. Onların Mısır'a ulaştıklarını haber alınca da kuşatmayı kaldırdı.⁹⁹

⁹⁴ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 18-19; Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 86-88; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 54-55.

⁹⁵ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 55; İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 19.

⁹⁶ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 85.

⁹⁷ Nüreddîn, "olabilir ki kardeşlerinden biri sana karşı gelir ve böylece senin oradaki otoriten sarsılır ve ülkede bozgunculuk meydana gelir", diyerek Salâhaddîn'in daha önce, ailesini yanına gönderme talebine olumlu cevap vermemişti. Fakat Mısır bölgesinde Haçlı tehlikesi ortaya çıkınca Nüreddîn, Salâhaddîn'e Zengî askerlerinden bir takviye güç gönderdi. Bu askerlerin içinde Salâhaddîn'in kardeşleri de vardı. Salâhaddîn'in ağabeyi Tûranşâh da Mısır'a gidenler arasındaydı. Nüreddîn, onları yolcularken Tûranşâh'a söylediği şu sözleri, onun, Salâhaddîn'e ne kadar çok güvendiğini göstermektedir: "Mısır'a gidip orada Salâhaddîn'in sana hizmet etmesi beklentisi içinde olursan sakın gitme. Çünkü böyle davranırsan ülkede bozgunculuk çıkarırsın, bunun üzerine ben de seni buraya geri getirir ve bak ettiğin cezaya çarptırırım. Yok, eğer orada ona Mısır bâkimi ve benim oradaki nâibim nazarıyla bakar, bana hizmet ettiğin gibi ona da hizmet edersen git, onu destekle ve ona yardımcı ol." İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 143.

⁹⁸ Kerek, Ürdün'de kalesiyle meşhur tarihî bir şehirdir. Mustafa L. Bilge, "Kerek", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., Ankara, 2002, c. XXV, s. 278-279.

⁹⁹ İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 144; *el-Kâmil*, c. X, s. 23. Nüreddîn'in kuşatmayı kaldırmasındaki

Nüreddîn, Necmeddîn Eyyüb'ü Mısır'a gönderince onunla Salâhaddîn'e bir mektup göndererek artık Fâtimî hilâfetine son vermenin zamanının geldiğini ve hutbenin Abbâsî halîfesi adına okunmasını geciktirmemesi gerektiğini bildirdi.¹⁰⁰ Fakat uzun süredir bunun için ortam hazırlayan Salâhaddîn, uygun ortamın daha oluşmadığını düşünmekteydi. Diğer taraftan Nüreddîn de bu konudaki ısrarlarını yoğun bir şekilde devam ettirmekteydi. Nihâyet Salâhaddîn beklediği ortamı 567/1171'de buldu. Halife el-Âdîd, ağır bir hastalığa yakalanmıştı. Bunu fırsat bilen Salâhaddîn, Fâtimî halîfesi adına okunan hutbeyi keserek Abbâsî halîfesi adına okutmaya başladı. Böylece Fâtimî Devleti'ne son vermiş oldu. Halife el-Âdîd ise hasta yatağında durumdan habersizdi ve bundan üç gün sonra da öldü.¹⁰¹ Böylece Salâhaddîn'in eliyle; bir taraftan Sünnî Abbâsî hilâfeti, diğer taraftan Şîu Fâtimî hilâfeti şeklindeki İslâm âlemindeki iki başlılık ortadan kaldırılmış oldu.

Fâtimî Devleti'ni ortadan kaldıran Salâhaddîn, Nüreddîn'in 11 Şevvâl 569/15 Mayıs 1174 yılındaki vefatına kadar ona tabi olarak kaldı.¹⁰² Kendisini daima onun Mısır'daki temsilcisi olarak gören Salâhaddîn, bu sebeple kendisini Mısır'ın gelir ve giderleriyle ilgili ona hesap vermek zorunda hissedirdi.¹⁰³ Ayrıca herhangi bir sefere çıkacağı vakit de onun onayını ve iznini almadan çıkmazdı. Onun ölümünden sonra da yerine geçen daha on bir yaşındaki oğlu Melik Sâlih'e bağlılığını bildirdi ve onun adına Mısır'da hutbe okutup para bastırdı.¹⁰⁴ Ancak Melik Sâlih'in etrafında kümelenmiş muhteris emîrler, ikisinin bir araya gelmesine izin vermediler.

Nüreddîn'in ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Melik Sâlih, etrafındaki emîrlerin hegemonyasından kurtulamadı. Bu emîrler,

ana etkenlerden biri de o sıralar Suriye bölgesinde şiddetli bir depremin meydana gelmesidir. Nüreddîn, depremi haber alınca kuşatmayı kaldırdı ve depremde yerle bir olan ülkesine döndü. Bkz. İbn Esîr, *a.y.*

¹⁰⁰ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 58.

¹⁰¹ Bkz. İbn Esîr, *el-Bâbir*, s. 156-157; *el-Kâmil*, c. X, s. 33-35.

¹⁰² Salâhaddîn, Fâtimî Devleti'ne son vermeden önce Mısır'ı hep Nüreddîn adına yönetti. Bunun göstergelerinden biri de hutbelerde Halife el-Âdîd'in isminden sonra önce Nüreddîn'in ismini, sonra da kendi ismini okutmasıydı. Bkz. İbn Hallikân, *a.g.e.*, c. VII, s. 155.

¹⁰³ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 183; Makrizî, *es-Sülûk*, c. I, s. 161.

¹⁰⁴ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 58

onun atabeyliğini elde etmek için türlü türlü entrikalar çevirmektedirler ve bu sebeple aralarında kıyasıya bir mücadele vardı. Öyle ki, kendi aralarındaki bu mücadelelerden dolayı ne bağımsızlığını ilân edenlerle ne de Haçlılarla mücadele etmeğe fırsat bulamamaktaydılar. Salâhaddîn, Nüreddîn'in devletinin tehlike altında olduğunu görünce hem Melik Sâlih'i korumak hem de Nüreddîn'in devletinin dağılmasını önlemek için Dımaşk'a gitmeye karar verdi.¹⁰⁵ 700 kişilik seçkin bir süvari birliğinin başında bölgeye gelen Salâhaddîn,¹⁰⁶ Dımaşk'a yerleşti. Çünkü Dımaşk ve Busrâ onun hâkimiyetini derhal kabul etmişlerdi.¹⁰⁷ Melik Sâlih'e bağlılığını bildiren bir mektup göndererek Dımaşk'a gelişindeki amacının onun ülkesini korumak ve birliğini tekrar sağlamak olduğunu beyan etti. Bu hususta etrafındaki muhteris emîrleri sakın dinlememesini istedi. Ancak Melik Sâlih, onun bu mektubuna etrafındaki muhteris emîrlerin, özellikle de Musulluların teşvikiyle sert bir cevap verince Salâhaddîn, onların anlaşma taraftarı olmadıklarını anladı.¹⁰⁸ Bundan dolayı da harekete geçerek Humus, Hamâ, Baalbek ve Bârin¹⁰⁹ kalelerini güçlü bir mukavemetle karşılaşmadan zapt etti.¹¹⁰

Salâhaddîn, Suriye topraklarında hızlı bir şekilde ilerlemekteydi. Onun ilerleyişini durdurmak için Halepliler ile Musullular, birleşik büyük bir ordu meydana getirdiler.¹¹¹ Halep-Musul birleşik ordusu, Hamâ'nın kuzeyinde Kurun-ı Hamâ denilen mevkide 19 Ramazân 570/23 Nisan 1175 tarihinde Salâhaddîn'in ordusuyla karşılaştı; fakat Mısır ordusunun karşısında çok ağır bir yenilgi aldı. Bunun üzerine Salâhaddîn ile ağır şartlar taşıyan bir barış anlaşması yapmak zorunda kaldı.¹¹² Bu anlaşmaya göre Salâhaddîn'in, Suriye ve el-Cezîre¹¹³ bölge-

¹⁰⁵ İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. II, s. 11.

¹⁰⁶ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 69.

¹⁰⁷ Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyübîler Devleti*, s. 43.

¹⁰⁸ Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 70.

¹⁰⁹ Bârin, Humus ile sahil arasında kalan küçük bir yerleşim yeridir. el-Hamevî, *a.g.e.*, c. I, s. 452.

¹¹⁰ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 66-70.

¹¹¹ İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 93; İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 69.

¹¹² İbn Şeddâd, *a.g.e.*, s. 94.

¹¹³ İslâm coğrafyacılarının Yukarı Mezopotomya için kullandıkları el-Cezîre, üç bölgeden oluşmaktadır: Diyârırebîa, Diyârırmudar ve Diyârırbekr. Bu tesmiye, bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine göre yapılmıştır. Diyârırebîa bölgesinde Musul, Nusaybin, Dârâ, Habûr, Ra'sû'l-Ayn, Sincâr ve Cezîretü İbn Ömer gibi yerleşim yerleri yer almaktadır. Diyârırmudar'da Harrân, Ruhâ, Rakka, Suruc gibi yerler bulunurken,

sinde aldığı yerler kendisinde kalacak, sadece Halep, Melik Sâlih'in idâresinde bırakılacaktı.¹¹⁴

Bu arada Salâhaddîn, bu savaştan önce Kâdı Fâdıl'ın kaleme aldığı uzun bir mektubu¹¹⁵ halîfeye göndermiş; ondan Mısır, Suriye, Kuzey Afrika ve Yemen üzerindeki hâkimiyetinin tanınmasını istemişti. Halîfenin bu mektuba cevabı ise Kurun-ı Hamâ Savaşının hemen ardından 6 Mayıs 1175 günü geldi. O sıralar Salâhaddîn, Halep muhâsarasını 4 Mayıs 1175'te kaldırmış, Hamâ'ya gitmişti. Sultan Hamâ'da iken halîfenin elçisi geldi.¹¹⁶ Elçi, halîfenin Salâhaddîn'in taleplerini olumlu karşıladığını, onun Mısır ve Suriye üzerindeki hâkimiyetini tanıdığını bildirdi. Halîfe, bunun göstergesi olarak da temliknâme ve hil'atler göndermişti.¹¹⁷ Bunun üzerine Salâhaddîn, bağımsızlığını ilân ederek kendi ülkesinde artık Melik Sâlih adına hutbe okutulmasını ve para bastırılmasını yasakladı.¹¹⁸ Bundan sonra hutbe onun adına okutulup para da onun adına bastırılacaktı. Böylece bağımsız Eyyübî Devleti resmen kurulmuş oldu. Fakat bir kısım tarihçiler Eyyübî Devleti'nin kuruluşunu; Salâhaddîn'in Fâtimî Devleti'nde vezir olmasıyla başlatırken bir kısmı da Fâtimî Devleti'nin ortadan kaldırılıp hutbenin Abbâsi halîfesi adına okunmaya başlandığı 567/1171 yılında başlatırlar. Bazı tarihçiler de Eyyübî Devleti'nin başlangıç tarihinin Nüreddîn'in 569/1174 yılındaki vefat tarihi olduğunu belirtirler. Fakat şer'î yönden bakıldığında Eyyübî Devleti'nin başlangıç tarihini Salâhaddîn'in bağımsızlığını ilân ettiği Mayıs 570/1175'ten başlatmak daha doğru olsa gerektir. Çünkü Salâhaddîn, Nüreddîn hayattayken ona bağlı kaldığı gibi onun vefatından sonra da oğlu Melik Sâlih'e bağlılık bildirmiş;

Diyârbekr'de ise Meyyâfarikîn, Erzen, Amid ve Mardîn gibi şehirler bulunur. Bkz. İzzeddin Muhammed b. Şeddâd, *el-Alâkû'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâm ve'l-Cezîre*, I-III, Thk. Yahya Abbâre, Vezâretü's-Sakâfe, Dimaşk, 1978, c. III/I, s. 82; Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 1993, c. VII, s. 509-511; Mevlüt Koyuncu, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre bölgesi ve İslâmlaşma Süreci", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 10/1, 2008, s. 131-140.

¹¹⁴ İbn esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 70; Şeşen, *Salâhaddîn Eyyübî ve Devlet*, s. 71.

¹¹⁵ Bu mektubun metni için bkz. Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 233-239; İbn Vâsıl, *a.g.e.*, c. II, s. 25-29.

¹¹⁶ İbn Esîr, *el-Kâmil*, c. X, s. 70.

¹¹⁷ Ebû Şâme, *a.g.e.*, c. II, s. 251.

¹¹⁸ Şeşen, *Salâhaddîn Devrinde Eyyübîler Devleti*, s. 44 (Sana'l-Bark, c. I, s. 207-214'ten naklen)

onun adına hutbe okutup para bastırmıştır. Ayrıca dönemin Abbâsi Halifesi Müstezi' Billâh'ın Salâhaddîn'i tanınması da 570/1175 yılında gerçekteştir. Dolayısıyla Eyyübî Devletinin başlangıç tarihini Salâhaddîn'in bağımsızlığını ilân ettiği Mayıs 1175'ten başlatmak daha doğru olsa gerektir.

Sonuç

Eyyübîler, tarihçilerin ittifakıyla bugünkü Ermenistan'ın başkenti Erivan'ın güneyinde yer alan Duvîn'den neş'et etmişlerdir. Mütekadim tarihçilerin ittifakıyla bu aile, Kürtlerin Hezbanîye kabilesinin Ravadiye koluna mensuptur.

Tarihçilerin çoğuna göre Eyyübî ailesi, Salâhaddîn Eyyübî'nin dedesi Şâdî döneminde Duvîn'den ayrılıp Bağdat subaşısı Bihruz el-Hâdim'in hizmetine girmişlerdir. Bihruz da, kadim dostu Şâdî'yi iktâsı olan Tikrit yönetimine getirerek bu aileyi oraya yerleştirmiştir. Şâdî'nin ölümünden sonra Tikrit valiliğini 524/1130 yılında bu sefer onun oğlu Necmeddîn Eyyüb devralmıştır. Bu aile, 526/1131 yılında dönemin Abbâsi halifesi Müsterşid'in karşısında tutunamayarak askerleriyle birlikte kaçıp Tikrit'e sığınan Irak Zengî lideri İmâdeddîn Zengî'ye yardım ettiler. Onu Tikrit Kalesi'ne çıkararak çok fazla yakınlık gösterip on beş gün boyunca kalede onun yaralarını tedavi ettiler. Bu olay üzerine Bihruz ile araları bozuldu. Buna rağmen 532/1138 yılına kadar Tikrit'te kalmayı başaran bu aile, bu tarihte Şirkûh'un, Tikrit'te Bihruz'un has adamlarından birisini öldürmesi üzerine Tikrit'i terk etmek zorunda kaldı. Daha önce dostluk kurdukları İmâdeddîn Zengî'nin hâkimiyetindeki Musul'a doğru hareket ettiler. İmâdeddîn'in devletinde Şirkûh, kısa sürede ordu genel komutanlığına kadar yükseldi. Necmeddîn Eyyüb ise İmâdeddîn'in siyasî ve idârî konularda akıl danıştığı özel danışmanları arasında yerini aldı.

Ancak bu ailenin tarih sahnesine çıkması ve tanınması 559/1164'te başlayan; 562/1167 ve 564/1169 yıllarında iki defa daha gerçekleşen Mısır seferleriyle gerçekteştir. Fâtimî halifesinin daveti üzerine Nüreddîn Zengî, ordusunu Şirkûh'un komutası altında Mısır'a üç defa göndermiştir.

Üçüncü Mısır Seferi'nde rahat bir şekilde Mısır'a girebilen

Şirkûh, entrikacı veziri bertaraf ettikten sonra Fâtimî halifesi tarafından vezirlik makamına getirilmiştir. Ancak iki ay bu görevde kalan Şirkûh ölünce yerine yeğeni Salâhaddîn atanmıştır. Hızlı bir Sünnileştirme faaliyetine başlayan Salâhaddîn Eyyûbî, iki yıl sonra Fâtimî hilafetine son vermiştir. Nûreddîn'in 569/1174 tarihindeki vefatına kadar ona bağlılığını devam ettiren Salâhaddîn Eyyûbî, onun ölümünden sonra yerine geçen küçük yaştaki oğlu Melik Sâlih'e de bağlılık bildirdi. Ancak Melik Sâlih'in etrafındaki muhteris emirler, onun Salâhaddîn'e yaklaşmasına izin vermediler. Bunun üzerine Salâhaddîn, bağımsızlığını ilan ederek Suriye bölgesinin büyük bir kısmını kısa sürede ele geçirdi.

Kaynaklar

- Azzâm, Abdurrahmân, *Salâhüddîn ve İâdetu İbyâi'l-Mezbebi's-Sünnî*, İngilizce'den Arapçaya Çev. Kâsım Abduhu Kâsım, Dârü Bloomsbury, Katar, 2012.
- Beyyûmî, Ali, *Kuruluş Devrinde Eyyûbîler*, Çev: Abdulhadi Timurtaş, Kent Yay., İstanbul, 2005.
- Bezer, Gülay Ögün, "Şeddâdiler", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2010, XXXVIII, ss. 409-411.
- Bilge, Mustafa L., "Kerek", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., Ankara, 2002, c. XXV, ss. 278-279.
- Ebû Şâme, Şihâbeddîn, *Kitâbu'r-Ravzateyn fî Abbâr-i'd-Devleteyn en-Nûriyye ve's-Salâhiyye*, Thk. İbrâhîm Şemseddîn, I-V, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrût, 2002.
- ed-Devâdârî, Ebû Bekir b. Abdullah b. Aybek, *Kenzü'd-Dürer ve Câmiü'l-Gurer*, I-IX, Thk. Said Abdulfettâh Âşûr, Kâhire, 1972.
- el-Hamevî, Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Dâr-ı Sadâret, Beyrut, 1977.
- el-Hanbelî, Ahmed b. İbrâhîm, *Şifâü'l-Külûb fî Menâkib-i Benî Eyyûb*, Thk. Nâzım Reşid, Vezâretü's-Sekâfe ve'l-Fünûn, Irak, 1978.
- el-Makrizî, Takiyüddîn Ahmed, *es-Sülûk li Ma'rifeti Düvelî'l-Mülûk*, I-VIII, Thk. Abdulkadir Atâ, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiye, Beyrût, 1997.
- en-Nüveyrî, Ahmed b. Abdulvehhâb, *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûnî'l-Edeb*, I-XXXIII, Thk: Necib Mustafa Fevvaz-Hikmet Küşeli Fevvaz, Dârü'l-

- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2004.
- Gürbüz, Osman, *Selâhaddîn Eyyûbî bayatı ve Şahsiyeti*, Rağbet Yay., İstanbul, 2012.
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/IBN-I-IYAS/374>. Erişim. 01.06.2015.
- İbn Esîr, İzzeddîn, *el-Kâmil fî't-Tarih*, I-XI, Thk. Muhammed Yusûf ed-Dakkâk, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.
- İbn Esîr, İzzeddîn, *et-Tarihü'l-Bâbir fî'd-Devleti'l-Atabekiyye*, Thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, Kâhire, 1963.
- İbn Haldûn, Abdurrahmân, *Tarîbu İbn Haldûn*, I-VIII, Haz. Halil Şahhâde ve Süheyl Zekkâr, Dârü'l-Fikr, Beyrût, 2000.
- İbn Hallikân, Şemseddîn Ebu'l-Abbâs, *Vefeyâtü'l-Ayân ve Enbâu Ebnâ'iz-Zamân*, Thk. İhsân Abbâs, I-VIII, Dâr-ı Sadr, Beyrût, ty.
- İbn İbrî, Ebu'l-Ferec Yuhannâ Mâr Grigoris el-Malatî, *Tarîbu Muhtasari'd-Düvel*, Dârü'r-Râid, Lübnân, 1994.
- İbn İmâd, Ebu'l-Feth Abdulhayy, *Şezerâtu'z-Zeheb fî Abbâri men Zeheb*, I-XI, Thk. Abdulkadir el-Arnâvud-Mahmud el-Arnâvud, Dâru İbn Kesîr, Beyrût, 1991.
- İbn İyâs, Zeynüddîn Muhammed, *Bedâiu'z-zübür fî Vakâid'd-dubür*, I-III, Metâbiü's-Şa'b, Kâhire, 1960.
- İbn Şeddâd, Bahâüddîn, *en-Nevâdirü's-Sultâniyye ve'l-Mehâsimü'l-Yûsufiyye*, Thk. Cemâlüddîn eş-Şeyyâl, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2. Baskı, 1994.
- İbn Şeddâd, İzzeddin Muhammed, *el-Alâkû'l-Hatîre fî Zikri Ümerâ'iz-Şâm ve'l-Cezîre*, I-III, Thk. Yahya Abbâre, Vezâretü's-Sakâfe, Dımaşk, 1978.
- İbn Tağriberdî, Cemâlüddîn Ebu'l-Mehasin Yûsuf el-Atabekî, *en-Nücümü'z-Zâbire fî Mülûki Mısır ve'l-Kâbire*, Nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddin, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1992.
- İbn Vâsıl, Cemaleddin b. Muhammed, *Müferricü'l-Kurûb fî Abbar-i Benî Eyyûb*, I-V, Nşr. Cemâlüddin eş-Şeyyâl, Kahire, 1953.
- İzgi, Cevat, "İbnü'd-Devâdârî", *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2000, c. XXI, ss. 11-13.
- Koyuncu, Mevlüt, "İlk İslâm Fetihleri Döneminde el-Cezîre bölgesi ve

- İslâmlaşma Süreci”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Sayı 10/1, 2008, ss. 131-140.
- Möhring, Hannes, *Salâbeddîn Eyyûbî 1138-1193*, (Çev: Ayşe Dağlı), Kitap Yay., İstanbul, 2008.
- Razûk, Muhammed, “İbn İyâs”, *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 1999, c. XX, ss. 97-98.
- Sıbt İbn Cevzî, Şemsüddîn Ebü'l-Muzaffer Yûsuf bin Kızıoğlu et-Türkî, *Mir'âtü'z-Zamân fi Tarîhi'l-A'yân*, I-VIII, Haydarâbâd, Meclis-i Dâireti'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1951, c. VIII/II
- Süyûtî, Celâleddîn Abdurrahmân, *Hüsnü'l-Mubâdara*, I-II, Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1968, c. II
- Şeşen, Ramazan, “Cezîre”, *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 1993, c. VII, ss. 509-511.
- Şeşen, Ramazan, “Eyyübîler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarîhi*, (Ed: Kenan Seyithanoğlu), Kurtuluş Ofset, İst., 1989, c. VI
- Şeşen, Ramazan, *Salâbeddîn Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yay., İst., 1987.
- Tomar, Cengiz, “Şâver b. Mücir”, *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., İstanbul, 2010, c. XXXVIII, ss. 382-383.
- Usta, Aydın, “Taklid”, *DİA*, I-XLIV, TDV. Yay., Ankara, 2010, c. XXXIX, ss. 465-467.